

Idéforum

Om behovet av en global idéhistoria

LISA HELLMAN, EDDA MANGA, JULIA NORDBLAD
OCH FREDRIK PETERSSON

Det svenska idéhistorieämnet, eller idé- och lärdomshistoria som det fortfarande heter på vissa håll, skiljer sig avsevärt från hur vetenskapshistoria och idéhistoria brukar vara institutionaliserat i internationella sammanhang. Utanför svenska akademiska sammanhang har det till exempel funnits ett starkt behov av att etablera fältet *history of knowledge*, för att på så sätt bredda och problematisera ett vetenskapsbegrepp som fungerat allt för exkluderande. Tillika möjliggör forskningsområdet *history of humanities* att de humanistiska vetenskapernas historia kan studeras med en större självklarhet än tidigare. I Sverige däremot, har ämnet idéhistoria rymt så mycket mer än naturvetenskaplig och filosofisk kanon, samtidigt som vi brottats med att definiera vad idéhistoria är. De senaste decennierna har dock svensk idéhistorisk forskning, som Staffan Bergwik påpekat i *Lychnos* idéforum 2022, frigjort sig från grundkursernas kanon och självklara studieobjekt för att i stället söka empirisk förnyelse och rannsaka valen av forskningsområden.

I de flesta länder är den svenska institutionella och administrativa uppdelningen mellan historia, idéhistoria och ekonomisk historia långt ifrån självklar. Även i Sverige överskrids numera ofta de traditionellt uppsatta gränserna mellan de olika historiska disciplinerna, särskilt inom forskningen. För att bara nämna ett exempel har det på senare tid blivit allt vanligare med genomarbetade ekonomiska perspektiv inom idéhistoria – vilket illustreras väl av temablocket om marknadens idéhistorier i årets *Lychnos*. Ett annat exempel är det omdebatterade fältet kunskapshistoria, som vid en konferens i Lund i oktober 2025 samlade både svenska och utländska forskare som institutionellt är knutna till ämnen som historia, idéhistoria, kunskapshistoria och vetenskapshistoria. Konferensen ena huvudtalare – Susanne Schmidt – exemplifierar ett gränsöverskridande förhållningssätt till historiska miljöer: hon är disputerad i vetenskapshistoria i Cambridge, har varit verksam inom globalhistoria vid Freie Universität Berlin och är numera professor i historia i Basel.

Även om samarbeten över ämnesgränserna historia, idéhistoria och ekonomisk historia är vanliga idag fortsätter dock de tre historiska disciplinerna att ha sina särdrag. Det är som ett venndiagram med tre delvis överlappande cirklar. Om årets temablock primärt rör sig mellan den idéhistoriska och den ekonomiskhistoriska cirkeln, kretsar detta idéforum mellan den idéhistoriska och historiska cirkeln. Idéforumets utgångspunkt utgörs av den rad av institutionella satsningar på global historia som vi sett under det senaste decenniet, med allt från tillsättandet av professurer och lektorat till stora forskningsprojekt, konferenser och tidskrifter. I Sverige är det däremot ännu inte lika självklart att tala om global idéhistoria, även om *global intellectual history* måste sägas ha etablerats internationellt.

Den relativt svaga ställningen för global idéhistoria i en svensk kontext kan framstå som något förvånande med tanke på den förhållandevis starka ställning som den postkoloniala teoribildningen hade inom idéhistorieämnet kring senaste sekelskiftet, framför allt vid Göteborgs universitet, där en stark forskningsmiljö formerades kring Amanda Peralta, med företrädare som Michael Azar, Mikela Lundahl, Patricia Lorenzoni och Edda Manga. Även vid andra lärosäten gjordes vissa globalidéhistoriska ansatser, bland annat vid Umeå universitet där flera forskare medverkade i den av Ronny Ambjörnsson, Mohammad Fazlhashemi och Anders Öckerman redigerade antologin *Vidgade vyer: Globalt perspektiv på idéhistoria* (2000).

Paradoxalt nog tycks det som att de globala perspektiven inom det svenska idéhistorieämnet har försvagats snarare än förstärkts under det senaste kvartsseket, till skillnad från hur det förhåller sig inom det svenska historieämnet med alla dess satsningar på global historieskrivning. Undantag finns förstås, som Julia Nordblads forskning rörande den ekologiska krisens idéhistoria, eller Erik Isbergs avhandling *Planetary Timemaking: Paleoclimatology and the Temporalities of Environmental Knowledge, 1945–1990* (2023).

Det var mot denna bakgrund som temat till årets idéforum tog form, med en undran om det finns något behov av en global idéhistoria och hur den i sådana fall skulle kunna se ut. En bakomliggande tanke var att också diskutera relationen mellan globalhistoria och idéhistoria liksom ställningen för postkolonial teoribildning inom samtida idéhistoria.

Vi bad fyra historiker och idéhistoriker, som är ovanligt väl insatta i dessa frågor, att ge sina perspektiv på ämnet i fråga: Lisa Hellman, Edda Manga, Julia Nordblad och Fredrik Petersson. De har fått skriva svar på fyra övergripande frågor. De tre första frågorna besvarades av var och en, innan de fick möjlighet att ta del av varandras svar och skriva en avslutande kommentar.

1. *Hur skulle du vilja karakterisera dagens globalhistoriska forskning? Vad har den för styrkor och svagheter? Vilka är de stora utvecklingsmöjligheterna?*

LISA HELLMAN: Globalhistoria är inte så nytt som det gillar att framställa sig. Efter mer än två årtionden av uppbyggnad, och en strid ström av introduktioner, läroböcker och debattartiklar finns globalhistoriska grundutbildningar, masterprogram, centrumbildningar, professurer och tidskrifter, komplett med en tidskrift för global idéhistoria. Många närliggande fält använder globala perspektiv: det finns globala queerstudier, globala studier av antika synagogor, eller globala maritima studier. Frågorna är dock både hur global blev akademien, och vad som händer framöver?

Vad som gör fältet sårbart är bland annat begreppets bredd. Att "global" använts så gärna och så ofta var troligen en pragmatisk flört med 2000-talets globaliseringsvurm. Begreppet är inte självklart lika intressant att använda nu, när i synnerhet globalisering men även andra regionala kopplingar beskrivs som hot snarare än som nödvändiga för vetenskaplig utveckling. En annan potentiell svaghet är frånvaron av en enhetlig förståelse av globalhistoria mellan länder, regioner eller centrum. Globalhistoria har blivit redskap för geopolitik och som argument för en viss regions betydelse – till exempel för sinocentrism eller indocentrism. En ytterligare svaghet är urvattnandet av historiska områdesstudier. En tidig varningsflagga höjdes av Jeremy Adelman 2017 i texten *Is Global History Still Possible, or Has It Had Its Moment?* Han pekade på risken för att universitet i stället för att anställa experter på olika regioner, och undervisa brett om världens historia, kunde ersättas detta med enstaka personer som ger kurser om det "globala". I stället för att använda globalhistoria för att visa kopplingar och jämförelser, och därmed regionalt bredda både forskning och undervisning, blev det en ursäkt för att utarma dem.

I samma text reflekterade Adelman även över bristen på maktperspektiv inom fältet. Han menade att de löften om en mer balanserad historia, en som tog regional ojämlikhet och makt på allvar, har kommit att fokusera alltför mycket på europeiska imperier och aktörer. En sista debatt är huruvida "global" för med sig förväntningar på mångfald även vad gäller vetenskaparna och fältet, inte bara studiernas objekt och metod. Den snedfördelningen är inte unikt för studier som kallar sig globala, men fältets ambitioner inbjuder till kritik när det – kanske till och med ännu mer än andra fält – förutsätter tid för språkstudier, resurser för resor, och möjlighet att få visum. Åtta år efter sin inledande kritik skrev Adelman på nytt, och menade att avstånd – i tid och rum – riskerade att användas som bevis för objektivitet, inte som ett problem att överbrygga. Det är ingen nyhet att akademien utgör ett landskap av asymmetriska maktrela-

tioner utifrån bland annat klass, genus, etnicitet – oavsett om vi talar inom ett land eller om socioekonomiska, intellektuella och politiska relationer mellan olika regioner. En global idéhistoria kan, och bör, belysa dessa förhållanden, men den riskerar också att återskapa dem. Toyin Falola varnade redan 2005 om den inneboende makt som ligger i att kritisera metodologisk nationalism, och hur det påverkar den som bor i en ny nation, och vars vetenskapliga projekt också består i att belysa och legitimera den.

Kanske var den energiska och inflytelserika grupp som drev fältets utveckling under dess första decennium med vilje naiva i sin inställning till hur lätt det skulle bli för globalhistoria att omstöpa studier av det förflutna, trots alla institutionella, historiska och politiska arv. Kanske skulle det aldrig gått att drömma om en mer balanserad historia, om man hade varit helt realistisk. I den konfliktfyllda värld vi lever behövs en global förståelse, en som inte bara diskuterar om och över regionala gränser, utan *också inkluderar perspektiv från flera olika aktörer*, mer än någonsin. För att bevara sin legitimitet och kunna utvecklas behöver fältet erkänna sina inomvetenskapliga motsättningar och motsägelser, men tacklar vi det ärligt och öppet kan vi fortfarande arbeta över metodologiska, teoretiska och empiriska gränser – och en dag dra om dem.

FREDRIK PETERSSON: Frågan om dagens globalhistoriska forskning befinner sig för närvarande under omförhandling. En del uppfattar att globalhistoria har gått från att ha varit ”litet och svagt” för att på senare tid ha konsoliderats som historievetenskaplig disciplin. Efter introducerandet av globalhistoria och perspektivets gradvisa etablering som historievetenskapligt synsätt och akademisk inriktning under 1990-talet, har detta resulterat i ett stort antal monografier, antologier, konferenser (se främst ENIUGH som ledande referens här). Eller för den delen, debatter som eftersträvar att ställa i centrum vad global historia egentligen är och vilket syfte som perspektivet fyller, det vill säga, handlar det enbart om att finna analytiska objekt lämpade för jämförande studier mellan ett antal enheter eller centrum. Å andra sidan betonas kontakternas relevans i studiet av globala flöden, mönster, utbyten och interaktioner. I det senare fallet vill jag hävda att kontakternas betydelse alltmer har vunnit mark och nu utgör en grundläggande byggsten för ett globalhistoriskt hantverk. I linje med Roland Wenzlhuemers resonemang i *Doing Global History* (2020) är synen på kontakterns relevans viktigt, det vill säga, globalhistoria synliggör lokala och globala kontakter såsom de framträder genom människors tankar och agerande. Det här knyter an till perspektivets definitiva styrka, åtminstone enligt mig efter att ha ”tänkt” globalhistoriskt och undervisat på området, att globalhistoria eller för den delen transnationell historia, har inte nationen *per se* som en deterministisk utgångspunkt i

historiska analyser. Strävan är att se bortom en nationscentrerad historiografi i synliggörandet av tidigare dolda mönster och relationer.

Globalhistorias svaghet kan kopplas samman med perspektivets eventuella vaghet och otydlighet. Till exempel antagandet om huruvida det verkligen är någon skillnad mellan världshistoria och global historia, eller är det senare enbart en kontinuitet av det förra. En relativt misslyckad behandling av denna ståndpunkt hittas i antologin *Methods in World History* (2016). Om det nu finns en skillnad mellan de båda (en poäng som kritiker av globalhistoria gärna lyfter fram), vad består då skillnaden i? I vad som anses ha varit bidragande till denna otydlighet är hänvisningen till globaliseringens genomslag i historiska studier, men även synen på vad världshistoria är och hur transnationell historia i mångt och mycket har tolkats *de facto* som en representant för global historia. Empiriska utmaningar har manifesterat sig, det vill säga, vilka arkiv och källmaterial kan uppfattas som "globala", eller är risken den att globalhistoria enbart reproducerar en berättelse baserat på vad arkiven har att berätta, till exempel brittisk imperial historia eller Sveriges tveksamma relation till sin koloniala historia. Här kan man även lägga till frågan om språk och språkkunskap. Kritiska röster har varnat eller pekat finger på att engelska representerar den dominerande lingvistiska markören i globalhistoria, eller rentutav att historiker nu talar "globish".

Utvecklingsmöjligheterna för globalhistoria är oändliga beroende på vart man väljer att rikta blicken. Själv anser jag att en styrka med globalhistoria är förskjutningen att enbart förlita sig på det jämförande greppet i analyser av enheter, fenomen eller processer. I stället ligger fokus alltmer på att lokalisera det globala i det lokala, ett synsätt i vilket det lokala och den rumsliga aspekten kan placeras i en globalhistorisk kontext. Till detta har globala biografier och mikrohistoria tillförts som ett spännande grepp som hyser hög potential. Ett globalt förhållningssätt, om vi förhåller oss till det historievetenskapliga här, urskiljer och behandlar varje människas levnadshistoria och agerande som unik i sig. Globalhistoria erbjuder helt enkelt ett av flera sätt att se på världens och mänsklighetens utveckling över tid och rum. Nationers historia behöver inte *per se* utgöra utgångspunkten i förståelsen av processer, mönster eller utvecklingslinjer. Här kliver globalhistoria in och omförhandlar tidigare etablerade historiska narrativ och rön.

EDDA MANGA: Av aktuella bokserier och tidskrifter att döma är dagens globalhistoriska forskning ett växande fält som utgår från olika tolkningar av vad globalhistoria är. Det gemensamma är en vilja att överskrida nationalstatliga ramverk i syfte att förstå internationella, transnationella och övernationella rörelser och förhållanden.

Fältet växte fram på 1990-talet kopplat till behovet att historiskt förstå det fenomen som hade börjat kallas för "globalisering". Dess makrohistoriska kontext är framväxten av en "global ordning" efter Sovjetunionens fall, Internets spridning och institutionaliseringen av "den globala marknaden". Från ett inomvetenskapligt perspektiv svarar globalhistoria på kritiken mot historievetenskapernas metodologiska nationalism och eurocentrism, och utgör också till viss del en motreaktion på humanvetenskapernas språkliga vändning.

Publikationsmässigt finns det ett fåtal makrohistoriska försök att beskriva den globala historien i termer av stora mönster (som angränsar till sagoberättande/historiefilosofi), men mest vanligt är att forskning inom fältet undersöker mer punktuella och specifika transnationella flöden och förbindelser med fokus på materiella (snarare än diskursiva eller kulturella) fenomen: handelsnätverk, demografiska rörelser, artefakter, mat, psykoaktiva substanser, epidemier.

Den globalhistoriska forskningens främsta styrka består just i att den fokuserar historiska processer bortom nationalstatliga gränser och kan följa transnationella processer och cirkulationer i polycentriska landskap eller oceaniska nätverk. Detta är grunden till att högkvalitativa arbeten inom fältet, som Jürgen Osterhammels *The Transformation of the World: A Global History of the Nineteenth Century* och Sanjay Subrahmanyams *Three Ways to be Alien: Travails & Encounters in the Early Modern World* genererar klart intressanta och originella kunskaper, insikter och frågor.

Den främsta svagheten är fältets bristande självreflektion kring den egna historiska kontexten. Det är iögonfallande hur lite frågan om den politiska karaktären av föreställningen om "globen" som fältet sedimenterar genom att göra den till sitt studieobjekt diskuteras. Betoningen på "flöden", "förbindelser", "nätverk", "kontakter" och relationer av "ömsesidigt beroende" skjuter åt sidan våld, strukturell global ojämlikhet och den kolonialitet som genomsyrar den "globala ordningen". Även om empirin expanderar geografiskt bygger i allmänhet källmaterial och analysverktyg på koloniala arkiv och den västerländska historiografins begreppsapparat – inte minst dess temporala narrativ – vilket utmynnar i att ett eurocentriskt perspektiv förblir, mot fältets explicita ambitioner, strukturerande.

I fråga om fältets utvecklingsmöjligheter hänvisar jag till vad globalhistoriker själva föreslår: att i stället för "en enda stor berättelse" söka efter konkurrerande narrativ; att precisera grundläggande begrepp som "global", "cirkulation" och "flöde"; att förhålla sig till hur global historisk förändring beskrivs i andra discipliner och kunskapstraditioner; att inkludera affektiva, mikrohistoriska och kulturella aspekter; att söka andra källor och metoder än traditionell arkivforskning, att bredda forskarkårens språkliga kompetens.

JULIA NORDBLAD: I boken *Nomad Century: How to Survive the Climate Upheaval* sammanfattade för ett par år sedan den brittiska vetenskapsjournalisten och tidigare nyhetsredaktören på *Nature* Gaia Vince forskningsläget om klimatförändringarnas förväntade effekter under resten av århundradet. Bilden hon tecknade var på många sätt dystopisk: i stora och tätbefolkade delar av världen kommer klimatet att bli så extremt att villkoren blir omöjliga att anpassa sig till, och befolkningarna där kommer således att tvingas migrera. De närmast ofattbart konsekvenstunga scenarier som många klimatforskare och -engagerade länge trott skulle vara tillräckligt dramatiska för att i sig tvinga fram politiska lösningar presenterar Vince (och alltfler med henne) som en framtid att planera för: "we can survive", skriver Vince, "but to do so will require a planned and deliberate migration of a kind humanity has never before undertaken". Dagens framtid är med andra ord överväldigande och mörk: stora delar av världens befolkning måste på ett ordnat sätt flyttas till nybyggda kompakta megastäder i Storbritannien, Skandinavien, Ryssland och på Grönland samtidigt som koldioxidutsläppen snabbt måste sänkas för att sedan upphöra. Men denna framtid innebär också möjligheter, menar Vince. Exempelvis kan det globala nords demografiska svårigheter med att försörja en åldrande befolkning lösas en gång för alla, och en ny kosmopolitisk gemenskap kan odlas världen över.

Oavsett om man håller en fredlig och globalt samordnad massmigration för sannolik, så framstår *Nomad Century* om ett säreget tidsdokument från en epok vi just lämnat. Vincens hisnande visioner utgår från klimatforskningens framtidsscenarier, och artikulerar därmed ett alternativ till den dominerande hållning mot utsatta länder som Naomi Klein tolkat som ett outtalat "let them drown". Samtidigt har Vincens språk och lösningsrepertoar utformats i relation till en radikalt annorlunda framtidshorisont där liberal demokrati, marknadsekonomi och godartad internationell konkurrens från Baku till Buenos Aires hägrade. Dissonansen mellan de världsrevolutionära planer som skisseras och den ideologiska sociolekt de uttrycks på kan läsas som ett uttryck för vår tids stora förvirring – en förvirring som också finns i historieforskningen. Vilken historia har egentligen denna typ av framtid?

Som historiker vet vi att framtiden möblerar om i det förflutna. De prognoser och framtidsbilder som blir betydande i samtiden påverkar vilka aspekter av det förflutna som träder fram som avgörande. Dissonansen i Vincens bok vittnar i mina ögon om en krock mellan olika globala historieskrivningar som ännu inte jämkats samman på ett sätt som gör nuet och framtidsutsikterna läsbara. Eller, för att använda Dipesh Chakrabartys distinktion, det råder brist på samordning mellan den globala och planetära historieskrivningen. Utan anspråk på en heltäckande överblick

över den globalhistoriska forskningen ser det från mitt perspektiv ut att finnas stora utvecklingsmöjligheter i fråga om just den historiska relationen mellan det planetära och det globala (och sannolikt springer denna synpunkt ur det faktum att forskningen redan rör sig åt det hållet). Begreppen syftar på två kategorier av världsomspännande sammanlänkning. Det globala är människans infrastruktur, teknologi, institutioner och kommunikation. Det är handelsavtal, leveranskedjor, och kommunikationssystem, men också politiska diskurser och institutioner. I kontrast till detta står det planetära, som syftar på den sammanlänkade helhet som jorden utgör oavsett människans aktivitet. Det är de sammansatta och komplexa system och processer som skapat och upprätthåller de förhållanden på jorden våra samhällen anpassats till, som klimatsystemet, evolutionen och havsströmmarna.

2. Hur ser du på förhållandet mellan globalhistoria och postkolonial teoribildning?

LISA HELLMAN: Globalhistoria har från första början inspirerats av både Sydasiens och Sydamerikas postkoloniala teoribildningar, på olika sätt. Förhållandet var nära, och maktanalysen på makronivå en avgörande pusselbit för fältets tillblivande, som också introduktionsböcker som *What is Global History?* lyfter fram. Det betyder dock inte att kolonial- eller imperieforskning med globala perspektiv gör postkolonial teori till en samtalspartner i själva forskningen. Det finns absolut exempel där bland annat kritisk rasteori eller nya klassiker som Sarah Ahmed lyfts fram, men det är vanligare att så inte sker.

De starkaste banden mellan modern postkolonial teori och globalhistoria finns bland de som just studerar idéer, idéströmningar och vetenskap, och det märks i den inledande volumen *Global Intellectual History*, där Sudipta Kaviraj lyfter fram det som ett på flera sätt inherent postkolonialt projekt. Kapil Raj har under lång tid varit en del av samtalet om vad som anses vara kunskap, eller vetenskap, och om hur förtryck av olika former kunskap utgör en maktutövning. Han lyfter också fram en specifikt globalhistorisk kritik, nämligen hur viljan att visa inflytandet från områden utanför Europa fortfarande implicit eller explicit kan utgå från eurocentriska definitioner och värderingar. Det är ett av de vanligaste problemen med studier som kallar sig globala, men där det i praktiken innebär att tillämpa relativt begränsade, europeiska, och moderna kategorier på världen utanför Europa, som till exempel användningen av ord som *experimental science* eller *astronomi* i James Posketts annars imponerande *Horizons*.

Globalhistoria har mycket att vinna på att förnya sina band till postkoloniala teoribildningar, så länge det görs utan att förlora en av global-

historiens viktigaste landvinningar: att inte förutsätta hur maktbalansen ser ut. I en handbok för vetenskapshistoria har Nadin Heé skrivit en del om postkoloniala ansatser. Hon lyfter fram en nyckelpoäng, nämligen att en global ansats med fördel kan använda postkolonial kritik, och postkoloniala metoder, men att vem som har vilken roll i den historiska relationen måste studeras öppet och empiriskt, och inte ses som en given förutsättning – för då reproducerar vi endast de narrativ som vi inledde med att kritisera.

FREDRIK PETERSSON: På något sätt går globalhistoria och postkolonial teoribildning hand i hand med varandra. Samtidigt vill jag understryka att de representerar två historievetenskapliga perspektiv med sin egen läsning och tolkning av världens historia.

Globalhistorias elementära utgångspunkt är att ifrågasätta eurocentrisk historieskrivning. Delvis hur modern historieskrivning formades i upplysningens anda under 1700-talet, för att sedan präglas av synen på nationens centrala roll under 1800-talet, och då talar vi särskilt om västvärldens uppfattning och utveckling. Här kliver globalhistoria in idag och söker efter att bryta upp, kritiskt granska eller konfrontera eurocentrismens dogmatiska syn på och uppfattning av historiska processer. Postkolonialism och postkolonial teoribildning tangerar detta, särskilt uppfattningen att postkolonialism utgår ifrån att belysa historiska former av förtryck. Som Robert J.C. Young skriver i *Empire, Colony, Postcolony*, kolonialismens historia representerar i globala termer den "mest omfattande formen av förtryck genom mänsklighetens historia". Vidare kan därmed föregångare inom postkolonial teoribildning som, till exempel Dipesh Chakrabartys nydanande framställning i *Provincializing Europe* (2000) och Edward W. Saids *Orientalism* (1978), ses som en kunskapsteoretisk länk till global-historisk teoribildning.

En relevant och viktig utgångspunkt är skilja mellan det som kategoriseras som postkolonial teoribildning och vad det postkoloniala rent konkret innebär, i synnerhet de praktiska historiska konsekvenserna av det senare. Här kan vi fundera över hur den antikoloniala kritikens idéer och tankar samt praktik utvecklades över tid i skenet av upplysningens anda, räknat från 1700-talet och framåt.

Jag vill gärna väva in avkoloniseringens historia som en betydelsefull punkt, i synnerhet dess geopolitiska diskurs och idémässiga konstruktion. Om något så etablerade avkoloniseringsprocesser en vetenskaplig relation mellan globalhistoria och postkolonial teoribildning. Den "Asiatiska-Afrikanska konferensen" i Bandung, Indonesien april 1955, representerar en av flera grundläggande brytpunkter som la grunden för en ontologisk koppling mellan det globala och det postkoloniala. Här kan vi tala om

frågor som tangerar ”postkolonialism” och den postkoloniala teoribildningens fält, främst det arv och den påverkan konferensen har haft inom historievetenskapliga ansatser. Bandungskonferensens arv och betydelse för avkoloniserings historia och konstruerandet av den ”tredje världen” visar hur världens moderna historia har skrivits och förts ut i en utbildningsmiljö (grundskola, gymnasium och universitet), vilket främst kan förklaras genom det existerande eurocentriska förhållningssättet. Här finns en kunskapsmässig lucka och tystnad, men tack vare globalhistoria och det postkoloniala har Bandungskonferensens historia uppmärksamats och förts fram i ljuset. Geopolitiskt sett blir det hela tydligt när man ser hur världen förändrades efter 1955, nämligen, fem år efter Bandungskonferensen kom drygt hälften av Förenta nationernas medlemsländer från Asien och Afrika. 1945 kom enbart en fjärdedel från samma kontinenter.

Ett förhållningssätt till den postkoloniala teoribildningens tolkning av historia är angeläget att vara medveten om, särskilt med tanke på dagens idé- och begreppsmässiga landskap som ”avkoloniseringsdebatten” rör sig i. Begrepp kan te sig svåra att översätta från engelska till svenska, till exempel *coloniality* (kolonialitet), *decoloniality* (avkolonialitet) eller *decolonize* (avkolonisera), något som i stället borde anspela på behovet av att *vidga* kolonialismens historiska diskurs, bland annat genom att inkludera narrativ och aktörer som tillhörde imperiers, kolonialismens och imperialismens historia. Flera djärva empiriska studier har som ett bevis på detta nyligen publicerats och vunnit genomslag i den allmänna diskussionen. Här tänker jag bland annat på Sathnam Sangheras genomlysning av det brittiska imperiets globala påverkan i *Empireworld* (2024) eller David Van Reybroucks *Revolusi: Indonesia and the Birth of the Modern World* (2024) som tydliga exempel som vidgar postkolonialismens globala historia.

EDDA MANGA: Globalhistoria och postkolonial teori har många beröringspunkter och inom var och en av dessa fält finns det också stora skillnader och spänningar. I grova drag kan ändå skillnaden mellan dem tecknas: medan globalhistoria strävar efter att visa hur världen varit sammanlänkad – i spjörn mot metodologisk nationalism och ett ensidigt fokus på Europa i empirisk mening – fokuserar postkolonial teori (inklusive dekolonial teori) på hur koloniala föreställningar och maktordningar fortsätter att påverka samtiden genom diskurser och praktiker som producerar social sanning och materiell verklighet.

I förhållande till kritiken mot ”eurocentrism” – eller i postkoloniala termer ”kolonialitet” eller ”globalism” – tenderar globalhistoriker att uppfatta den som en fråga om geografiska avgränsningar: att det finns en överrepresentation av europeiska källor och händelser i den historiska berättelsen. Inom postkoloniala studier uppfattas eurocentrism som en

mycket mer djupgående epistemisk positionering: att vetandets subjekt och dess blick på världen utgår från en imaginär europeisk nollpunkt. Ett exempel med relevans för historieämnet är att den globala synkroniseringen av tiden utgår från Universal Time Coordinated, (UTC) – som är en omdöpt variant av den nollpunkt som etablerades av det brittiska maritima imperiet: Greenwich Mean Time (GMT). Själva historieämnet och dess sätt att skapa mening uppfattas från postkolonialt håll som en del av hur Europa konstruerats som, och efter kolonialismens formella upphörande förblivit, den historiska utvecklingens mått. Därför framstår ”globalhistoria” som motsatsen till vad den själv vill vara: som ytterligare ett sätt på vilket (västvärldens) ”historia” projiceras som universell. Exempelvis när globalhistoriska berättelser utgår från begrepp som ”förhistorisk tid”, ”antiken”, ”medeltiden” och ”moderniteten” (eller omdöpta varianter av dessa) uppfattas det från postkolonialt håll som fortsatt epistemisk kolonisering.

När globalhistoriker bekämpar eurocentrismen genom att ”inkludera” andra röster eller platser – exempelvis genom jämförelser mellan olika lokaliteter, att fokusera på icke-europeiska bidrag till den historiska utvecklingen eller rama om modernitetsberättelser från att handla om hur unik och överlägsen Europa var till att handla om hur slumpartade transnationella processer lett till den europeiska hegemonin – uppfattar postkoloniala teoretiker att de därigenom förstärker eurocentrismen. Viljan till globalitet ses som ett slags kannibalism: icke-européer och andra platser inkorporeras i den eurocentriska berättelsen och förstärker därmed kolonialitetens livskraft. Dessutom framstår interpellationen att ”tänka globalt” på 1990-talet som i sig en politisk företeelse kopplat till den nyliberala reformens expansionism.

I en av sina mest radikala former omfattar postkolonial kritik eurocentrismens antropocentriska grund. Eurocentrism skapar värdeskillnader mellan människoliv genom att placera Europa som mått på historisk och kulturell utveckling och ”kulturellt avlägsna” människoliv närmare det icke-mänskliga. Detta baseras i sin tur på humanismens uppdelning mellan mänskligt och icke mänskligt, där människan ges ett värde ”i sig” medan det icke mänskliga endast ges ett instrumentellt värde. I detta sammanhang har ordet ”planetariskt” använts som ett sätt att begreppsliggöra en brytning med humanismens antropocentrism till förmån för ”livscentrerade epistemologier” (där icke mänskliga perspektiv och icke västerländska vetanden och arkiv ges vikt). I Achille Mbembes tappning innebär ett planetariskt ramverk en radikal omorientering av hur området för det politiska och den politiska gemenskapen föreställs. Hos Gayatri Spivak syftar planetärt på ett perspektiv som inte universaliserar europeisk teori och tvingar ”subalternna subjekt” att översätta sig själva till en

”global kod”, utan som föreställer sig världen ”pluriversalt”, engagerar sig i översättbarhetens problematik och uppmärksammar tystnaderna i arkiven.

JULIA NORDBLAD: Om vi accepterar att post- och dekoloniala kritiska perspektiv är nödvändiga för att förstå det globala, så torde de vara centrala också för relationen mellan det planetära och det globala. Men precis hur dessa samband ser ut är en fråga med vilken den historiserande forskningen bara börjat arbeta. Inom den forskning som kombinerar miljöhistoria med kolonial historia och teori anläggs dessa perspektiv vanligen på så sätt att de betonar ömsesidigt förstärkande historiska processer. Ett exempel är Anna Tsing och Donna Haraways förslag att betrakta plantagen som en idealtypisk form för relationen mellan den koloniala historien och miljöhistorien. Plantagen är en ekonomisk modell som genom kortsiktigt lönsam monokultur möjliggjort snabb expansion och hårt koncentrerad ekonomisk vinst, samtidigt som den producerar både geografisk och rasifierande social ojämlikhet genom slaveri eller slaveriliknande arbetsrelationer, utöver oöverblickbara ekologiska och planetära effekter. Vår värld är i denna mening en produkt av plantagen, menar Tsing och Haraway; *welcome to the Plantationocene!* I linje med detta utgår Malcom Ferdinands historieskrivning från Karibiens slaveekonomi som födelseplatsen för en världsordnande hierarkiserande ontologi av exploatering – av naturen liksom av utomeuropeiska människor. I samma riktning går också Gurinder Bhambra och Peter Newell, som beskrivit hur relationerna mellan arbete och kapital i väst – inklusive välfärdsstaternas omförhandling av dessa relationer och möjligheterna till ekonomisk omfördelning och höjd levnadsstandard – har förutsatt accelererande koldioxidutsläpp. Denna delvis progressiva utveckling av de ekonomiska relationerna i metropolerna möjliggjordes emellertid av att de var inbäddade ett större globalt sammanhang präglad av koloniala relationer som producerat en annan typ av ojämlikhet. Konfiskering av mark och andra möjligheter till försörjning tillgängliggjorde hela befolkningar i kolonierna för arbete i fabriker och på plantager som skapade överflöd i metropolerna och i sin tur skyndade på utvinningslogiken (*extractivism*). Redan Gandhi gjorde samma analys av relationen mellan det koloniala och miljöförstörelsen, påpekar Bhambra och Newell: ekonomisk utveckling och progressiv ekonomisk politik i brittisk tappning byggde på att det fanns en kolonial periferi där resursutvinning kunde ske. Idag skulle vi kunna lägga till att denna periferi också utgör dumpningsplats för sopor, restprodukter och miljöskadliga industriella processer (*wasteocene*).

Den historiska forskning som, med ekon från Immanuel Wallersteins världssystemanalytiska tradition, visar hur koloniala globala relationer

också producerat den katastrofala degraderingen av de planetära systemen vi nu konfronteras med såväl i samtiden som i klimatvetenskapens framtidsscenarier är onekligen värdefull. Men kanske finns det en risk att vi blir blinda för potentiellt viktiga aspekter av historien om vi förblir alltför lojala med uppfattningen att det finns en ömsesidigt förstärkande dynamik mellan produktionen av en kolonial global ordning och en degradering av de planetära beboelighetssystemen. Kanske riskerar vi att missa eventuella kvalitativa förändringar över tid. Och om vi missar denna mer komplexa dynamik riskerar vi kanske också att feldiagnosticera vår samtid, och i slutänden missförstå vilka vägar framåt som skulle kunna vara möjliga. Givet dessa risker skulle det i mina ögon vara önskvärt för forskningen att i högre grad ställa relationen mellan det koloniala, det globala och det planetära som en empirisk och kontextspecifik fråga.

3. Vad skulle en global idéhistoria kunna innebära? Finns det behov av en sådan och hur skulle den i sådana fall kunna se ut?

LISA HELLMAN: En global idéhistoria låter sympatiskt – men om olika länder, traditioner och grupper förstår begreppet olika, hur global ska och kan den vetenskapliga praktiken vara?

Målet kan till exempel vara mångfald i valet av studieobjekt. Det tangerar en universalistisk, världshistorisk inställning: i det fallet är vi i mål när vi har fallstudier från alla olika platser. En sådan ingång kan hjälpa oss att visa att världen inte skapades på en plats; i likhet med till exempel genus- eller klassperspektiv kan globala perspektiv lyfta fram aktörer från regioner som tidigare dolts, eller setts som perifera. Ett tydligt exempel är en studie av Chakanetsa Clapperton Mavhunga om teknisk innovation i Zimbabwe. Om denna ansats drivs till sin spets kan man hävda att nations- och kontinentgränser inte längre spelar någon roll: vi bor på en och samma jord, och vi har gjort det hela tiden. Det öppnar också upp för metaanalyser av vilka aktörer som skrivits in i – eller ut ur – historien. När Sebastian Conrad tacklar upplysningen, gör han det genom att väva in tänkare från bland annat Haiti, Korea, Kina och Indien. Han menar att europeiska upplysningstankar må ha framhävts som universella, men det var bara genom omtolkning, omförhandling och användning i djupt asymmetriska maktförhållanden, en process som varken var linjär eller driven av europeiska aktörer, som upplysningen fick den betydelse den tillskrev sig.

Alla är dock inte övertygade om hur hjälpsamt det är leta dolda aktörer, och för vem de egentligen var dolda. Kritiken handlar delvis om att det finns en segdragen skevhet i vilka områden och aktörer som studeras, där till exempel Latinamerika inte ges samma uppmärksamhet som till exempel

det brittiska imperiet. Återigen, gamla strukturer visar sig vara seglivade. I synnerhet historiker som arbetar med afrikansk historia har sedan decennier ifrågasatt hur relevanta globalhistoriska ansatser och teorier ens är för deras fält. Som Frederick Cooper framhöll i ett tidigt verk om *Global Intellectual History*: Risken är närmast att afrikanska exempel blir ett verktyg för "globala" vetenskapliga debatter som inte tar sin utgångspunkt i områdets egna frågeställningar och debatter.

Målet för global idéhistoria kan dock vara något helt annat, nämligen att bredda idén om *vad* som studeras, och *hur* detta studeras (som Sudipta Kaviraj har lyft fram). Det är många som vill vara med på det tåget. Förespråkare för "kunskapshistoria", som Lukas Verburgt, har hävdade att det i själva verket definieras av sin inkludering av "non-western, non-academic knowledge". Det förutsätter dock inte bara att det finns avgränsade utvecklingar som följer geografiska gränser, utan också att dessa skulle vara mindre konventionellt akademiska. En sådan definition av global idéhistoria riskerar att förutsätta, och kanske därmed reproducera, en asymmetrisk maktbalans.

Den här kritiken mot global idéhistoria finns inte bara inom postkoloniala studier och urfolksstudier, utan också inom klassiska, akademiska noder utanför Europa. Masashi Haneda lyfter i *Globalhistoria och den östasiatiska historien* fram problemet att definitionen av vad som är centrala historiska utvecklingar redan är gjord, och att den bestämt vilka som är med i denna utveckling och inte; definitionen medför att vissa traditioner inte har någon plats i samtalet, förutom i en form av att vara främmande, som "den vetenskaplige andre".

FREDRIK PETERSSON: En idé är rent grundläggande en konstruktion, formulerad och formad av mänskliga tankar och uppfattningar, och tenderar att interagera över mentala och fysiskt etablerade gränser (i vår moderna tid). Här kan vi bland annat tala om gränsöverskridande processer, överföringar, cirkuleringar eller överlappningar som reser över tid och rum. Jag väljer ändå att se på det hela som en lokal och kontextuell utmaning, främst för att kunna utröna hur idéer tenderar att röra på sig och få en spridning. En idé bör inte uppfattas som statisk, tvärtom, och här kan en global idéhistoria med fördel visa hur samhällen och individer har påverkats av diverse strömningar och influenser som spridits geografiskt och mentalt sett.

En global idéhistoria kan bidra med en djupare förståelse till de drivkrafter som låg bakom kolonialismens och imperialismens historia, förslagsvis räknat från 1500-talet och framåt. I mångt och mycket skulle en global idéhistoria kunna konfrontera och ifrågasätta den fortsatt rådande eurocentriska historieskrivningen när det kommer till just dessa

två historiska fenomen. Bland annat orsakerna och konsekvenserna av de krafter som drev på ett förverkligande och rättfärdigande av kolonialismen, men även hur grupper och aktörer som konfronterades av kolonialismens härjningar upplevde det hela. Det globala kan därmed tjäna syftet att synliggöra ”de som står utanför”, men som likväl formulerade, nedtecknade och förde fram egna tankar och en förståelse av tingens natur. Ett utmärkt exempel på detta är Cyril L. R. James historiska analys av självständighetskampen och revolutionen på den franska kolonin San Domingo (idag Haiti) i Karibien i boken *Black Jacobins* (publicerad 1938). Under efterkrigstiden ignorerades eller glömdes James bok bort. Två faktorer bidrog till att uppmärksamma James skildring av revolt, uppror och slavernas befrielsekamp. Delvis avkoloniseringens påverkan internationellt sett, delvis hur James idéer användes som ett exempel på hur en globalhistorisk tolkning av fenomen som nationell befrielsekamp och revolution kan lyfta fram tidigare dolda aktörer och röster. Detsamma gäller för den påverkan som avkoloniseringen hade i att uttrycka nya tankar och perspektiv. Här tänker jag bland annat på den afroamerikanska författaren Richard Wrights ögonvittnesskildring av Bandungkonferensen 1955 i boken *The Color Curtain: A Report on the Bandung Conference* (1956), vilken tillsammans med Frantz Fanons antikoloniala kritik utgör en del av en större global idéhistoria. I skenet av avkoloniseringens historia som ett idéhistoriskt exempel är det värt att betona att det globala, fundamentalt sett, belyser tre fält eller historievetenskapliga ideal (om vi utgår ifrån Sebastian Conrads förslag i *Globalhistoria: en introduktion*, 2015): att urskilja en historieskrivning med globala horisonter, förbindelsernas historia och den globala integrationens historia.

EDDA MANGA: Idéhistoria är inte riktigt formad efter en nationalistisk förståelseram, även om en del idéhistorisk forskning håller sig till den. I stället har idéhistoria, i synnerhet politisk idéhistoria och vetenskapshistoria, historiserats som ”universell”. I den meningen har idéhistorieämnet alltid varit (eurocentriskt) ”global”. När historiska kunskapsbehov utöver nationalstaternas aktualiserades av Europeiska unionens formande och 1990-talets ”globalisering” kunde klassisk idé- och lärdoms historia producera utmärkta berättelser såväl om gemensam europeisk ”identitet” som om ”den globaliserade världens värdegrund” (männsliga rättigheter, internationell rätt, demokrati, osv). Kritisk idéhistorisk forskning kunde producera likaledes utmärkt kritisk kunskap om dessa företeelser. Även om det finns en klar överrepresentation av empiri från Europa utgör geografisk lokalitet heller inget principiellt problem för idéhistoriker, så länge de idéer som ska historiseras finns inom ramen för de vetanden som ingår i ”idéhistorien”.

Från ett postkolonialt perspektiv är det tydligt att idéhistoria som disciplin är djupt strukturerad av och involverad i produktionen av modernitet/kolonialitet. Samtidigt – och just därför – är idéhistoria en strategiskt placerad utkikspost varifrån kolonialitet med sakkunskap och precision kan undersökas och dekonstrueras.

Jag tror inte att idéhistorieämnets inneboende eurocentrism skulle undkommas genom att skapa ”global idéhistoria”, om man med detta menar att ”inkludera” alla idéer, vetanden och tanketraditioner som funnits på jordklotet i idéhistoriens fält. Jag har svårt att föreställa mig vilken sorts metanarrativ som skulle kunna absorbera all detta och inte skapa ett kannibalistiskt eurocentriskt monster och jag kan inte se hur de kollektiva kunskaper och färdigheter i de västerländska arkivens interreferenssystem – som är grunden för kvaliteten i idéhistorikers forskning – skulle kunna vara till hjälp för att producera kvalitativ forskning om andra kunskapssystem och former av vetande.

”Provinsialisering”, i Dipesh Chakrabartys tappning, tycks mig vara ett enklare, radikalare och mer realistiskt val än ”globalisering” – även om själva ordet är problematiskt eftersom det antyder en större helhet som Europa skulle vara en provins i. ”Radikal lokalisering” har kommit upp som ett mer finkalibrigt verktyg. ”Excentrisk idéhistoria” kan, från ett annat håll, performativt dekonstruera imaginära geografiska skiljelinjer och problematisera kategoriseringsprinciper och hierarkier mellan tänkare och icke tänkare eller mellan kanoniska verk och mindre betydande texter/irrläror.

Detta sagt, finns det aspekter i globalhistoriska förslag på hur ”intellectual history” kan förnyas som är värda att lyfta fram i det här sammanhanget: att i stället för berättelser om utvecklingslinjer från västvärlden till resten av världen, skriva *polycentriska* berättelser med fokus på *förbindelser* och *intrasslade utvecklingslinjer*; att strukturera tematiskt i stället för periodmässigt, att tradera historiska interaktioner och idéutbyten mellan regioner och tanketraditioner; att spåra multipla genealogier för centrala begrepp, att följa intellektuella rörelser som format varandra över språkliga, kulturella och nationella gränser; att utifrån en icke förenklande, homogeniserande eller essentialiserande förståelse av ”kultur” eller ”tanketradition” utföra känsliga ”översättningar” eller ”kritiska jämförelser”. Det finns redan globalhistorisk forskning som genomför delar av dessa idéer. Ett exempel är *The Turkish Connection: Global Intellectual Histories of the Late Ottoman Empire and Republican Turkey* som undersöker globala intellektuella processer genom polyglotta förbindelser, översättningar och konflikter mellan Osmanska riket, Europa, Arabvärlden och Sydasien. En viktig utgångspunkt för dessa förslag är att utomeuropeiska lokaliteter inte studeras som mottagare utan som arenor för intellektuell förnyelse.

Samtidigt kallar postkolonial kritik mot globaliseringsimpulsen – och globalhistorikers kritik mot sitt eget fält – till ett radikalt ifrågasättande av själva kategorin ”global”. ”Det globala” är inte ett neutralt beskrivande epitet över världsomspännande fenomen utan en begreppslik artefakt som historiskt använts för att sudda ut, absorbera eller undertrycka lokala och kommunala världar i utvecklingens, globaliseringens eller framstegets namn. Som den dekoloniala utvecklingsforskaren Arturo Escobar formulerar det, är idén om en global ”skala” en fiktion av globalistiskt tänkande, som försöker naturalisera idén om att det finns *en* värld – vilket stänger möjligheten för en mångfald av situerade framtider och av olika framtider (*futures-in-difference*). Av detta framgår att en dekolonial idéhistoria skulle kanske vara ”epistemologiskt olydig”, ”transmodern”, ”pluriversell”, ”provinsiell”, ”radikalt lokaliserad” eller möjligen ”planetär”, men inte just ”global”.

JULIA NORDBLAD: Som jag ser det har forskningen i gränslandet mellan miljö- och kolonial historia i alltför liten utsträckning ställt just frågan om huruvida klimatförändringen och den ekologiska degraderingen inte bara förstärker koloniala processer utan också introducerar ny dynamik i historien. Frågan om i vilken mån det planetära perspektivet så att säga möblerar om i förståelsen av det koloniala och det globala. Ställdes denna fråga mer systematiskt så skulle relationen mellan det koloniala, det globala och det planetära snart framstå som mer komplex. Det finns exempelvis många fall där kunskapsproduktionen om de planetära systemen, och försöken att skapa globala institutioner för att skydda dem, har förstärkt eller uppfattats förstärka koloniala maktrelationer. Ramachandra Guha skrev redan på 1980-talet en svidande kritik av hur nordamerikanskt förment progressivt miljötänkande förblev blint för de sociala och ekonomiska konsekvenserna av den modell för naturskydd som exporterades till Indien (en kritik som måste ha skakat den norske filosofen Arne Naess, grundare av djupekologin, eftersom han skrev ett 30 sidor långt brev till Guha som genmäle). Och historiker som Hans Schuowenburg och Dipesh Chakrabarty har beskrivit hur FN:s politik för biologisk mångfald och klimatskydd av många nya stater i perioder uppfattades som nykoloniala intrång i deras resurssuveränitet och tillväxthorisont. Chakrabarty, som blev inflytelserik kring millenieskiftet genom sin postkolonialt informerade historieskrivning och historieteoriutveckling, har under de senaste decennierna bytt fokus i sin forskning till att just undersöka på vilket sätt klimathistorien ställer den postkoloniala historien i ny dager. Med hans perspektiv kan vi också se att en av de viktiga frågor som debatterna kring antropocenbegreppet lämnat oss med är i vilken mån klimat- och naturförstörelsen avslöjar eller åtminstone möjliggör ett slags grundläggande

planetär-global intressegemenskap. Klimatförändringarna tenderar visserligen att drabba de mest utsatta först, och ofta är det koloniala processer som producerat deras utsatthet. Men alla effekter av de degraderade planetära systemen kan inte exporteras till gamla eller nya koloniala periferier. I det långa loppet drabbas allt fler platser direkt av miljö- och klimatförstörelse. Liksom Jakarta och Ho Chi Minh-staden hotas också Amsterdam och Miami av den stigande havsnivån, och det finns en gräns för vad ekonomiska resurser kan göra åt saken. Temporalitetsforskningen talar här om en spatioalt ojämnt distribuerad apokalyps, en obeboelighet som kryper fram över världen. All global ojämlikhet till trots så ligger det enligt detta synsätt något i klimataktivisternas slogan. Det finns ingen planet B – inte ens för de superrika.

Vidare överlappar det en del historiker kallar miljöns tidsålder rent kronologiskt delvis med tiden för avkoloniseringen. Dynamiken mellan dessa historiska strömningar på den internationella arenan framstår som ett område med betydelse för möjligheterna att se med större klarhet på relationen mellan det globala och det planetära, också i vår egen tid. Som ett exempel har vår tids klimatsdiskurs, både i forskning och aktivism, satt mycket hopp till urfolken, både som avgörande subjekt i strategiska politiska allianser och som epistemologiska förebilder för en samhällsordning bortom destruktiva västerländska modeller. Men som allting annat är detta hopp ett resultat av specifika historiska processer som behöver historiseras för att kunna förstås, och i längden värderas i relation till försöken att bygga klimat- och miljöpolitisk makt. När och hur blev urfolken främsta modell och allierad för de rörelser och krafter som ville stoppa fossil utvinning och förbränning? (Frågor som behandlas bland annat i Schouweneburgs arbete, och i Senta Terners pågående avhandlingsprojekt.) Ett annat spår i arbetet med att historisera dynamiken mellan det globala, det koloniala och det planetära i avkoloniseringens och miljöns epok vore att närmare undersöka miljöaspekterna av de politiska och sociala modeller som fördes fram av avkoloniseringens visionärer (och som under senare år historiserats utan detta fokus av forskare som Adom Getachew, Gary Wilder och – med visst miljöintresse – Jo Guldi). Vilka politiska ekologier och planetära aspekter fanns exempelvis i de federationsidéer, alternativa modeller för ekonomisk utveckling baserad på markreformer, och förslagen på en antikolonial global ekonomisk ordning (*New International Economic Order*) som under början av denna period blomstrade, men i slutänden omintetgjordes i skapandet av den nyliberala epok som följde?

4. Avslutande reflektion

LISA HELLMAN: Som Edda Manga skriver var globalhistoria alldeles för länge upptaget med att jublande fira kopplingar och förbindelser, och i den andan skrevs (och skrivs) många inflytelserika makrohistorier; jag tror att den nya globalhistoriens fokus på våld, friktion, *disconnections* och dominans är ett helt nödvändigt svar. I den nya samlingsvolymen *Rethinking Global History*, reflekterar flera forskare (till exempel Valeska Huber), kritiskt kring vart metaforer om cirkulationer, sfärer och centrum för oss. I det omtaget blir maktrelationer, både det underutvecklade genusperspektivet och det allt mer populära miljö- och klimathistoriska samtalet, inte längre möjliga att ignorera. Här märks en skillnad mellan olika versioner av fältet: globalhistoria som ligger nära världshistoria tolkar kvalitet utifrån geografisk representativitet (även utifrån koloniala källor), och den kräver mångfald inte bara vad gäller källor och röster, utan också för grundläggande koncept och tolkningsramar. Företrädare som Christina Brauner menar att utan emiska perspektiv – i samtal med en bredare kontext – kan det säkert kallas global forskning, men det är inte speciellt bra sådan. Diskussionen om hur vi globalt ska förnya, bredda och omtolka koncept är livaktig, men, som Margrit Pernau diskuterat i *History & Theory*, kanske är det speciellt komplicerat just för idéhistoria.

Jag tror att vägen framåt ligger där, också för att navigera två potentiella problem. Den ena är att polycentrism, i stället för att skapa ett mer symmetriskt akademiskt landskap, återskapar ett starkt fokus på centrum (om än andra sådana), som projicerar etnisk och politisk homogenitet på det förflutna, där rörelser och människor utanför imperiernas centrum skrivs undan ännu mer. Det andra är att ha ett tillräckligt långt historiskt perspektiv, och en tillräckligt bred geografisk blick, för att inte skapa en binär uppdelning i koloni/kolonialmakt, vilket till exempel Sarah Easterby-Smith visat just i relation till global vetenskapshistoria. Det riskerar tona ner vissa regioners inflytande eller maktrelationer (till exempel mellan Borno-sultanatet och Osmanska Riket) som bäst förstås utifrån andra ramar: att skapa sådana ramar, och att göra dem bra, det ser jag som globalhistorias ansvar.

FREDRIK PETERSSON: Diskussionerna här visar först och främst på den spännvidd som existerar för närvarande i synen och uppfattningen på vad global historia är och kan tänkas vara. För mig visar det på en inneboende styrka i perspektivet, emellertid visar det också på utmaningen och svårigheterna med att konkret komma överens om en definitiv begreppslik förklaring. Men borde vi egentligen uppfatta det som ett problem? Global historia rör sig i en vetenskaplig rumslighet som involverar metod och teori samt en begreppslik och konceptuell utmaning. I stället för att enbart

kategorisera det hela som "historia" har prefixet "global" infogats. På senare tid har även, precis som Julia Nordblad noggrant diskuterar, det "planetära" ställts i relation till det "globala". Eller för den delen, som Lisa Hellman uppmärksammar oss på, det globala har förts in i alla typer av sammanhang och historievetenskapliga kontexter. Man kan ställa sig frågande till om detta är en fördel eller om det enbart tynger ner det hela.

En genomgående central tematik här är hur vi väljer att "läsa arkiven" och använda oss av vilt skilda typer av källmaterial i en globalhistorisk undersökning. Förvisso håller jag med om att det existerar en risk att vi enbart reproducerar en imperial/kolonial historieskrivning, men i grund och botten borde det väl handla om vilka frågor vi väljer att ställa och på vilket sätt vi skriver och tolkar det empiriska materialet. Ett exempel som belyser detta på ett gripbart sätt är Caroline Elkins omfattande analys av det brittiska imperiets institutionella, juridiska och rent praktiskt våldsamma tillämpning av konceptet "liberal imperialism" i *Legacy of Violence: A History of the British Empire* (2022). Elkins använder sig av tidigare förtigna brittiska koloniala arkiv genom att skifta fokuset, det vill säga, hon skär igenom den brittiska imperiala historiografin genom att kritiskt ställa imperiets historia till svars utifrån ett globalt perspektiv.

Slutligen, vi kan inte förkasta nationen som en geografisk realitet men det globala behöver inte förhålla sig till eller utgå ifrån nationen som analytiskt objekt. I stället vill jag förespråka tanken om att se på global historia som ett paraplybegrepp som täcker in ett omfattande historievetenskapligt fält, med vilt skilda perspektiv och teman. Vad den här diskussionen har visat oss är att mycket landar i en konceptuell tolkning över vad global historia är och kan tänkas vara historievetenskapligt sett. Eller för den delen, kan det vara så enkelt att det handlar om vilken fot vi väljer att ställa oss på i den här balansakten?

EDDA MANGA: I Julia Nordblads skarpsinniga förslag att vi empiriskt och kontextspecifikt studerar relationen mellan det globala, det koloniala och det planetära syftar "det globala" på människoskapade infrastrukturer och system (handel, teknologi, leveranskedjor, institutioner, kommunikationsnätverk), politiska och ekonomiska ordningar (imperier, internationella organisationer, globala marknader, diskurser) och historiska processer av sammanlänkning (koloniala relationer, kapitalistiska nätverk, globala miljöregimer). Om global historia definieras på det sättet har jag inga invändningar. Jag blir bara imponerad av det kreativa och konstruktiva sättet att ta sig an frågeställningen, genom att helt enkelt vägra gå in i – och tvära förbi – diskussionen om det empiriska och kontextspecifika akademiska fältet globalhistoria. Jag är också helt för att kontextualisera politiska subjektkonstruktioner och gå tillbaka till avgörande historiska

val för att undersöka bortvalda alternativ. Till detta skulle jag vilja lägga att även kontextualisera subjektpositioner som vänder sin plats i moderna underordnings- och exkluderingsdiskurser till verktyg för ett planetärt tänkande – som när indigena rörelser driver igenom att klimatpolitiken inkluderar ”indigena livsformer” i begreppet ”biologisk mångfald”.

I fråga om själva globalhistoriska forskningsfältet har Lisa Hellman en välavvägd, kritisk inifrånblick – till skillnad från mig, som snabbt förvärvat kunskap om globalhistoria inför detta idéforum – men vi delar ändå i stort sett analysen. Inte minst farhågan om vad den radikala nationalismens nuvarande segertåg kommer att innebära för utvecklingsmöjligheterna för globala och regionala perspektiv i historieskrivningen, samt risken för att globalhistorians expansion bidrar till ett urvattnande av områdesstudier och därmed av kunskapsunderlaget i undervisningen om världens historia. Jag sympatiserar också med Nadin Heés påpekande att maktrelationer inom vetenskap och kunskapsproduktion inte är statiska eller entydiga. Koloniala strukturer har förvisso skapat djupa ojämlikheter, men på lokal nivå kan aktörer som formellt varit ”underordnade” ibland utnyttja systemets logiker, resurser eller kunskapsbehov för att förhandla sig till inflytande, prestige eller kontroll i specifika situationer. Däremot ser jag inte den metodologiska betoningen på att undersöka konkreta situationer i stället för att förutsätta ett ensidigt förtryck eller en enkel maktmatris som något exklusivt för fältet globalhistoria. En sådan metodologisk försiktighet kan – och har – applicerats inom post- och dekoloniala studier, där avvägningen mellan struktur och agens hos koloniserade aktörer, inte minst som kunskapssubjekt, varit en central del av den teoretiska diskussionen. Jag delar till fullo, som framgår av mina tidigare inlägg, Frederick Coopers skepsis mot projektet global idéhistoria där globalitet eller globalisering används som historiska kategorier, i stället för att kritiskt och empiriskt historiseras.

För Fredrik Petersson är globalhistoria ett brott mot en kolonialistisk historieskrivning, möjliggjord av avkoloniseringsprocessen och det ögonblick då de koloniserade organiserar sig för att sätta en egen globalpolitisk agenda. Bandungskonferensens arv möjliggjorde ett ifrågasättande av hur världens moderna historia berättats. Från denna utgångspunkt ser han en uppgift för global idéhistoria att bidra till en djupare förståelse av kolonialismens och imperialismens drivkrafter i modern tid, bland annat genom att inkludera koloniserades perspektiv. Allt detta delar vi, även om inkluderingen av koloniserades perspektiv ställer oss inför enorma teoretiska och metodologiska problem och riskerar att reproducera eurocentrism i oändlig regress. Men jag sympatiserar med idén att blicka över statsgränserna (global historia som globala horisonter) och att empiriskt undersöka hur sammanflätningar av idéer och kunskaper har sett ut, och

därmed gräva upp bortglömda och marginaliserade källor (förbindelsernas historia). Jag ser bara inte dessa företeelser som "global idéhistoria", utan som "idéhistoria". Mitt problem är med global idéhistoria som historien om "global integration". Det uppfattar jag som ett ytterst ideologiskt projekt som riskerar att reproducera modernitetens/kolonialitetens teleologiska idéer om europeiskt drivna framsteg, osynliggöra våld och ojämlikhet, homogenisera och förlora i komplexitet genom att fokusera på hur världen "integrerats", och projicera globaliseringens världsbild bakåt på ett anakronistiskt sätt. Jag är på intet sätt ensam om denna kritik; det är snarare en gemensam syn hos många kritiska och dekoloniala tänkare, av vilka vissa har varit närvarande i det här samtalet: Dipesh Chakrabarty, Gurinder Bhambra och Frederick Cooper.

JULIA NORDBLAD: Jag lärde mig mycket av att läsa mina avgjort mer globalhistoriskt bevandrade kollegors texter. En av de frågor som läsningen väckte är vad de globalhistoriska och postkoloniala forskningsfältens grundläggande historiografiska principer och kritik betyder för det miljö-idéhistoriska fältet. Exempelvis det nebulösa forskningsfält där bland annat teknik-, idé-, ekonom- och näringslivshistoriker liksom STS-forskare historiserar det klimatparadigm som idag dominerar den internationella miljöpolitiken. Enligt många inom fältet karaktäriseras detta paradigm av en outtalad acceptans för tilltagande klimatförändringar, motsägelsefullt kombinerad med en handlingskraftens retorik byggd på fantastiska framtidslöften om geoteknik och koldioxidinfångning. Med detta fält som exempel på ett slags globalhistoria i meningen att det sysslar med framväxten av en specifik global maktordning, så kan observationen göras att det kan finnas en dissonans mellan ett forskningsfälts yttersta kunskapsintresse och dess metodologiska åtaganden och etik. Det övergripande syftet för detta fält är att gräva ut och belysa framväxten och mekanismerna i en världsordning som på många sätt är nykolonial och utarmande, som skapar nya fördömda, subalternerna och utmattade (Chaudhary), och som inte heller förmår skydda de planetära beboelighetssystemen och därmed också hotar själva möjlighetsbetingelserna för annorlunda framtider. Det är ett fält som gör anspråk på att förstå en globaliserande, nykolonial och totaliserande maktordning – och på så sätt göra den möjlig att utmana. Ändå praktiserar detta fält en historieskrivning som enligt många parametrar kan se traditionell, ja rentav konservativ ut i sitt fokus. Det är ett fält där studieobjekten ofta utgörs av västerländska institutioner, nordamerikanska akademiska kottierier, anglosfäriska begrepp, mansdominerade teknovetenskapliga nätverk, USA-baserade tankesmedjor, och maktens beryktade korridorer i Washington och Bryssel. Frågan är kort sagt, om ett fält kan dela den post- och dekoloniala

kritikens politiska mål utan att leva upp till dess epistemologiska normer. Eller, för att knyta an till den poäng Edda Manga lyfter i slutet av sin text i detta idéforum, är det så att också en monoversell historisk praktik kan bidra till en pluriversell framtid?

Referenser

- Adelman, Jeremy, "Is Global History Still Possible, or Has It Had Its Moment?", *Aeon*, 2 mars 2017, <https://aeon.co/essays/is-global-history-still-possible-or-has-it-had-its-moment>.
- Adelman, Jeremy, "Distance: A Problem in Global History", i Jürgen Osterhammel och Stefanie Gänger (red.), *Rethinking Global History* (Cambridge: Cambridge University Press, 2024).
- Ambjörnsson, Ronny, Mohammad Fazlhashemi och Anders Öckerman (red.), *Vidgade vyer: Globalt perspektiv på idéhistoria* (Lund: Studentlitteratur, 2000).
- Armiero, Marco, *Wasteocene: Stories from the Global Dump* (Cambridge: Cambridge University Press, 2021).
- Bergwik, Staffan, Johan Östling och Anna Larsson, "Idéforum: Hur kan idéhistoria, kunskapshistoria och utbildningshistoria utvecklas i förhållande till varandra?", *Lychnos* 2022.
- Bhambra, Gurinder och Peter Newell, "More Than a Metaphor: 'Climate Colonialism' in Perspective", *Global Social Challenges Journal* 2 (2023).
- Chaudhary, Ajay Singh, *The Exhausted of the Earth: Politics in a Burning World* (London: Repeater, 2024).
- Chakrabarty, Dipesh, *The Climate of History in a Planetary Age* (Chicago: University of Chicago Press, 2021).
- Chakrabarty, Dipesh, *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference* (Princeton: Princeton University Press, 2000).
- Conrad, Sebastian, "Enlightenment in Global History: A Historiographical Critique", *The American Historical Review* 117, nr 4 (2012).
- Conrad, Sebastian, *What Is Global History?* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2016).
- Conrad, Sebastian, *Globalhistoria: en introduktion*, övers. Johanna Holmberg (Lund: Studentlitteratur, 2015).
- Cooper, Frederick, "How Global Do We Want Our Intellectual History to Be?", i Samuel Moyn och Andrew Satori (red.), *Global Intellectual History* (New York: Columbia University Press, 2013).
- Easterby-Smith, Sarah, "Recalcitrant Seeds: Material Culture and the Global History of Science", *Past & Present* 242, nr Supplement 14 (1 November 2019).
- Elkins, Caroline, *Legacy of Violence: A History of the British Empire* (London: Bodley Head, 2022).
- Ferdinand, Malcom, *Une écologie décoloniale: Penser l'écologie depuis le monde caribéen* (Paris: Editions du Seuil, 2019).
- Getachew, Adom, *Worldmaking after Empire: The Rise and Fall of Self-Determination* (Princeton: Princeton University Press, 2020).
- Guha, Ramachandra, "Radical American Environmentalism and Wilderness Preservation: A Third World Critique", *Environmental Ethics* 11 (april, 1989).

- Guldi, Jo, *The Long Land War: The Global Struggle for Occupancy Rights* (New Haven, CT: Yale University Press, 2022).
- Falola, Toyin, "Writing and Teaching National History in Africa in an Era of Global History", *Africa Spectrum* 40, nr 3 (2005).
- Gänger, Stefanie och Jürgen Osterhammel (red.), *Rethinking Global History* (Cambridge: Cambridge University Press, 2024).
- Haneda [羽田], Masashi [正], *Gurōbaru hisutorī to Higashiajia-shi* [グローバル化と世界史] (Tokyo: Daigaku Shuppankai (東京大学出版会), 2018).
- Heé, Nadin, "Postkoloniale Ansätze", i Marianne Sommer, Staffan Müller-Wille och Carsten Reinhardt (red.), *Handbuch Wissenschaftsgeschichte* (Stuttgart: J.B. Metzler, 2017).
- Isbergs, Erik, *Planetary Timemaking: Paleoclimatology and the Temporalities of Environmental Knowledge, 1945–1990* (Stockholm: KTH Royal Institute of Technology, 2023).
- James, Cyril L.R., *The Black Jacobins: Toussaint l'Ouverture and the San Domingo Revolution* (Secker & Warburg, 1938).
- Jarrick, Arne, Janken Myrdal och Maria Wallenberg-Bondesson (red.), *Methods in World History: A Critical Approach* (Lund: Nordic Academic Press, 2016).
- Kaviraj, Sudipta, "Global Intellectual History Meanings and Methods", i Samuel Moyn och Andrew Satori (red.), *Global Intellectual History* (New York: Columbia University Press, 2013).
- Mavhunga, Clapperton Chakanetsa, *Transient Workspaces: Technologies of Everyday Innovation in Zimbabwe* (Cambridge: MIT Press, 2014).
- Pernau, Margrit, "Decolonizing Theory and Concepts: Perspectives from the Global South", *History and Theory* 64, nr 2 (2025).
- Poskett, James, *Horizons: The Global Origins of Modern Science* (Boston: Mariner Books, 2022).
- Raj, Kapil, "Beyond Postcolonialism ... and Postpositivism: Circulation and the Global History of Science", *Isis* 104, nr 2 (2013).
- Reflections on the Plantationocene: A conversation with Donna Haraway & Anna Tsing moderated by Gregg Mitman*, *Edge Effects Magazine* 2019, https://edgeeffects.net/wp-content/uploads/2019/06/PlantationoceneReflections_Haraway_Tsing.pdf
- Said, Edward W., *Orientalism* (New York: Pantheon Books, 1978).
- Sanghera, Sathnam, *Empireworld: How British Imperialism Has Shaped the Globe* (Dublin: Penguin, 2024).
- Schouwenburg, Hans, *Strategies to Save the Earth: Nature Conservation Experts and Sustainable Development, 1980–2000* (Maastricht, Maastricht University, 2017).
- Van Reybrouck, David, *Revolusi: Indonesia and the Birth of the Modern World* (London: The Bodley Head, 2024).
- Wenzlhuemer, Roland, *Doing Global History: An Introduction in 6 Concepts* (London: Bloomsbury Academic, 2020).
- Verburgt, Lukas M, "The History of Knowledge and the Future History of Ignorance", *KNOW: A Journal on the Formation of Knowledge* 4, nr 1 (mars 2020).
- Vince, Gaia, *Nomad Century: How to Survive the Climate Upheaval* (London: Allen Lane, 2022).
- Wilder, Gary, *Freedom Time: Negritude, Decolonization, and the future of the World* (Durham: Duke University Press, 2015).
- Wright, Richard, *The Color Curtain: A Report on the Bandung Conference* (World Publishing Co., 1956).
- Young, Robert J.C., *Empire, Colony, Postcolony* (Oxford: Wiley Blackwell, 2015).